

Διεκδικήσεις της μνήμης

Οι φωτογραφίες που ήρθαν πρόσφατα στο φως και αποδίδονται στην εκτέλεση των 200 κομμουνιστών στην Καισαριανή δεν λειτούργησαν για μένα απλά ως ιστορικό τεκμήριο αλλά ως ένα άνοιγμα μέσα από το οποίο άρχισαν να κινούνται λόγια της οικογένειάς μου, σιωπές ετών, και μια φράση που ειπώθηκε στο οικογενειακό τραπέζι εκείνης της μέρας από την θεία μου: «Ο παππούς σου ήταν επονίτης».

Δεν ήταν ακριβώς έτσι. Κι όμως, εκείνη τη στιγμή, η δήλωση δεν ήταν ψευδής. Είχε τη βεβαιότητα μιας μνήμης που έχει ήδη δουλευτεί, ζυμωθεί, διαμορφωθεί από τον χρόνο και την απώλεια. Αυτό που άκουσα δεν ήταν διαστρέβλωση, αλλά η λειτουργία ενός κοινωνικού πλαισίου μνήμης. Η θεία μου έχασε τον πατέρα της στα δεκαοκτώ. Η μνήμη της δεν πρόλαβε να σταθεροποιηθεί σε βιογραφικές λεπτομέρειες. Έμεινε ανοιχτή, εκτεθειμένη. Κι εκεί, στο κενό της ελλιπούς μνήμης, η αφήγηση έπρεπε να αναλάβει έργο. Να κατασκευάσει συνέχεια. Να προσφέρει μορφή. Το «ήταν αριστερός» δεν αρκεί σε ένα τέτοιο πλαίσιο. Είναι ασαφές, ρευστό. Το «ήταν στην ΕΠΟΝ» είναι καθαρό. Εγγράφει τον νεκρό σε ένα συλλογικό σώμα. Του αποδίδει ρόλο. Τον εντάσσει σε μια κοινότητα. Μετατρέπει την απώλεια σε συμμετοχή.

Η μνήμη δεν είναι απλή αναπαράσταση, είναι πράξη. Το να λες «ήταν επονίτης» δεν περιγράφει απλώς ένα παρελθόν, παράγει ένα παρόν. Εγκαθιδρύει μια γραμμή συγγένειας με την Αντίσταση, μια ηθική κληρονομιά που διεκδικείται στο σήμερα. Ως ιστορική δήλωση, η φράση είναι αμφισβητήσιμη. Ως πράξη πένθους, είναι κατανοητή. Η μνήμη εδώ δεν λειτουργεί ως αρχείο, αλλά ως φροντίδα. Φροντίδα του νεκρού, αλλά και της ίδιας της αφηγήτριας. Διότι ο πατέρας που χάθηκε πρόωρα δεν μπορεί να παραμείνει μια ανοιχτή εκκρεμότητα. Πρέπει να αποκτήσει σχήμα. Το σχήμα δεν είναι μόνο αφηγηματικό, είναι και χωρικό. Η μνήμη δεν ζητά απλώς λέξεις, αλλά σώματα και επιφάνειες. Κάτι να σταθεί, να ακουμπήσει επάνω του, να εγγραφεί.

Συνειρμικά σκέφτηκα το εικαστικό έργο [*Casa Viuda \(χήρα οικία\) της Doris Salcedo*](#) και τον τρόπο με τον οποίο η ίδια μετατρέπει το οικιακό σε τόπο πένθους. Στο έργο της, ο χώρος, το σπίτι, δεν παρουσιάζεται ως σκηνικό καθημερινότητας, αλλά ως τραυματισμένο σώμα: έπιπλα που μοιάζουν σφραγισμένα, επιφάνειες που δεν προσφέρουν πια χρήση αλλά μνήμη, αντικείμενα που φέρουν πάνω τους το αποτύπωμα μιας βίαιης απουσίας. Η οικία δεν προστατεύει, μαρτυρεί. Δεν φιλοξενεί απλώς τους ζωντανούς, συγκρατεί τους νεκρούς μέσα στις ρωγμές της. Στην Casa Viuda αναγνώρισα πως ο χώρος μετατρέπεται σε σώμα που φέρει μνήμη και απουσία. Τα έπιπλα κουβαλούν το ίχνος εκείνων που λείπουν, σαν να έχουν απορροφήσει τη βία που συνέβη μέσα τους. Κάτι αντίστοιχο ένιωσα όταν

είδα τη φωτογραφία των κομμουνιστών μπροστά στον τοίχο εκτέλεσης στην Καισαριανή. Ο Τοίχος δεν λειτουργεί μόνο ως μνημείο που «θυμάται» ή θυμίζει με την έννοια της επίσημης ιστορίας, λειτουργεί ως επιφάνεια που έχει δεχθεί σώματα, φέρει πάνω του την απουσία. Στέκει σαν υπόλειμμα μιας διακοπής, όπως τα σφραγισμένα έπιπλα στην Casa Viuda. Και στις δύο περιπτώσεις ο χώρος δεν αποκαθίσταται ποτέ πλήρως. Παραμένει σε μια κατάσταση εκκρεμότητας, σαν σπίτι που έχασε τους ανθρώπους του και συνεχίζει να υπάρχει με αυτήν την έλλειψη.

Η Καισαριανή μου φαίνεται σαν μια δημόσια casa viuda/χήρα οικία: ένας τόπος που δεν κατοικείται από τους νεκρούς, αλλά ούτε και τους αποχωρίζεται. Ένας χώρος όπου η μνήμη δεν είναι αφηρημένη ιδέα, αλλά κάτι σχεδόν υλικό, εγγεγραμμένο στην επιφάνεια του τοίχου. Γι' αυτό η σύνδεσή μου με την φωτογραφία δεν ήταν διανοητική, ήταν σωματική. Σαν να αναγνώρισα στον Τοίχο την ίδια ακινησία, την ίδια σιωπή που έχουν τα έπιπλα της Salcedo — μια σιωπή που δεν κλείνει, αλλά επιμένει. Ίσως σε κάθε οικογένεια, σε κάθε σπίτι να υπάρχει μια μικρή casa viuda. Έτσι και στο δικό μου σπίτι. Ένα σπίτι που έμαθε να ζει με τους νεκρούς του, αναδιατάσσοντας τις αφηγήσεις τους. Οι βιογραφίες τους δεν παραμένουν σταθερές, μετακινούνται καθώς αλλάζουν τα ιστορικά συμφραζόμενα. Όταν επανέρχεται στη δημόσια σφαίρα η εκτέλεση στην Καισαριανή, επανέρχεται και το ηθικό της βάρος. Και τότε οι οικογενειακές μας ιστορίες αναζητούν ευθυγράμμιση με αυτό το βάρος. Δεν πρόκειται μόνο για εξιδανίκευση, πρόκειται για ένταξη. Για την ανάγκη να μην ήταν ο δικός μας άνθρωπος απλώς θύμα της Ιστορίας, αλλά μέρος ενός συλλογικού υποκειμένου. Η μνήμη αναδομείται κάθε φορά που αλλάζει το παρόν και αυτή η αναδόμηση είναι πολιτική πράξη. Η θεία μου, λέγοντας «ήταν επονίτης», δεν διορθώνει το παρελθόν, το επιτελεί. Παράγει έναν πατέρα που ανήκει σε ένα σώμα αντίστασης. Και μαζί, παράγει τον εαυτό της ως κόρη εκείνης της ιστορίας.

Δεν με ενδιαφέρει εδώ να αποκαθλώσω την αφήγησή της. Με ενδιαφέρει να δω πώς η μνήμη εργάζεται πάνω στο τραύμα. Πώς η απώλεια μετασχηματίζεται σε ταυτότητα. Πώς το οικογενειακό γίνεται πολιτικό — όχι μέσα από μεγάλα συνθήματα, αλλά μέσα από μικρές προτάσεις στο οικογενειακό τραπέζι. Η Ιστορία θα συνεχίσει να ζητά τεκμήρια. Και οφείλει να το κάνει. Η casa viuda μας όμως δεν είναι μουσείο· είναι ζωντανός χώρος, όπου οι νεκροί μετακινούνται ελαφρά μέσα από τις αφηγήσεις μας. Εκεί, ανάμεσα στην ακρίβεια και στην ανάγκη, η μνήμη δεν είναι απλώς αναπαράσταση του παρελθόντος. Είναι ο τρόπος μας να κατοικούμε την απώλεια.

Η Άννα Μανδάλου είναι απόφοιτη του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του ΕΚΠΑ και αυτή την περίοδο φοιτά στη Σχολή Σταυράκου, στο τμήμα Σκηνοθεσίας. Κατά τη διάρκεια των σπουδών της ασχολήθηκε με την πολιτική οικονομία και την ιστορία της οικονομικής σκέψης.